

як літературна містифікація. – К., 2002.

11. Herbert Z. Rozmowa o pisaniu wierszy // *Poezje wybrane*. – Warszawa, 1973.

12. Шевырев С. П. Словесность и торговля // *Московский наблюдатель*. – М., 1835. – Кн. 1. – Ч. 1. – С. 5-29.

13. Cawelti J. G. Adventure, mystery and romance: Formula stories as art and popular culture. – Chicago, 1976.

14. Lowenthal L. On Sociology of Literature // *Critical Theory and Society: a Reader*. – London, 1989. – PP. 40-51.

15. Moretti F. The Slaughterhouse of Literature // *Modern Language Quarterly* – Vol. 61. – № 1, March, 2000. – PP. 207-227.

16. Swirski P. Popular and Highbrow Literature: A Comparative View // *Comparative Literature and Comparative Cultural Studies*. – West Lafayette, Purdue UP. – 2003. – PP. 183-205.

Олеся Мудрак

ЕРОТИЧНА ЛІРИКА ЯК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА ПРОБЛЕМА

У статті розглянуто специфіку близької до інтимної й водночас відмінної від неї еротичної лірики, її онтологічні й екзистенційні характеристики, особливості поетики.

Ключові слова: еротична лірика, еротика, секс, любов, тілесність, тіло, плоть, фабула, сюжет, одивнення, інший.

Olesia Mudrak. Erotic poetry as an issue of literary studies

This article explores the specifics of erotic poetry, its affinity and dissimilarity with intimate lyrics as well as ontological, existential and stylistic parameters.

Key words: erotic poetry, eroticism, sex, love, bodiness, body, flesh, story, plot, estrangement, the Other.

Поняття “еротична лірика” потребує уточнень, тому що часто зазнає різних кривотлумачень, асоціюється з уявленнями про відвертий секс, навіть порнографію, з непристойними анекдотами, заповнюється довільним змістом. Насправді еротика в адекватному розумінні цього слова здавна була об’єктом філософських роздумів про творчу основу світобуття, про культурний феномен, щільно пов’язаний не лише з інтимними зв’язками протилежних статей. У ньому закладено міжособистісні зв’язки соціальної, водночас природної людини, здатної до глибоких тілесних і духовних переживань, якнайповніше відображених у міфах, фольклорі й художній літературі. Запевнення, ніби українці в сердечних почуттях були здавна стовідсотково “цнотливими” (М.Томенко, “Теорія українського кохання”), спростовує народна творчість, так звані “сороміцькі пісні”, уміщені у збірнику “Бандурка” (в упорядкуванні М.Сулими). Свого часу М.Грушевський намагався об’єктивно розглянути це делікатне питання в розділі “Поезія подружжя”, що входив до першого тому його “Історії української літератури”. Окремі спроби неупередженого осмислення еротики в художніх творах спостерігаються й у сучасному літературознавстві. Так, у “Літературознавчій енциклопедії” Ю.Коваліва наведено статтю про еротичну лірику, зазначено її відмінність від близької їй любовної [5, 347].

Поняття “еротика” тривалий час пов’язували з почуттєвістю, підвищеним інтересом до статі, навіть хтивістю, на чому, зокрема, наголошує С.Караванський у “Словнику синонімів української мови” на прикладі “еротичного роману”. Проте почуттєвість може існувати й у сентиментальному, і в екзальтовано романтичному розумінні, абстраговано від статі. Секс, зумовлений біологічним інстинктом продовження роду, захоплює велике коло інтимно-екзистенційних, соціально-психологічних аспектів людської культури, хоча у вузькому значенні зводиться до примітивних тілесних насолод, до однозначного знакового сенсу,

як у тварин. Він не має того естетичного наповнення, що еротика, яка, спираючись на сексуальні стосунки, виходить за межі їх компетенції. Між ними існують щільні зв'язки. Обидва поняття наділені креативною семантикою, що помітна в багатьох космогонічних сюжетах, наприклад, у ритуальному інтимі Землі (жіноче начало) і Неба (чоловіче начало), у сексуально забарвленій лексиці на зразок “стріли Перуна” або лука, з яким асоціювалися шумерська Іштар, давньогрецька Артеміда та ін. Статева сакралізація поширена й на побутові предмети, коли плуг уподібнювався до чоловічого органу, а плахта викликала уявлення про плодоносне поле. Таких прикладів можна навести чимало.

В античному світі, перекonanому, що “у здоровому тілі – здоровий дух”, що Афродіта Уранія й Афродіта Пандемос складають аксіологічну єдність, секс не мав вульгарного смислового нашарування, як у пізніші часи. Так, Платон трактував його як піднесення від реального світу до світу досконалих ейдосів, доводив, що “потяг до краси нарощує в душі крила”. До роз'єднання душі й тіла причетне християнське віровчення (за ним “гріховна” плоть переслідувалась, що описано в сумнозвісному “Молоті відьом”), наполягаючи тільки на екстатичному пориві до Бога, обґрунтовуючи потребу аскези.

Прикладом яскравої асексуальності виступає Діва Марія, непорочна з погляду конфесійної теології, за яким прихована влада патріархального суспільства, як довела Ю.Крістева [4, 497-508]. Таким чином, сутність жіночого єства була проігнорована, бо, як писав Еклезіаст: “І знайшов я річ гіршу від смерті – то жінка, бо пастка вона” (Кн. Еклезіаста, 7:26).

Доба раціоналізму, заперечуючи церковні догмати, проголошуючи культ розуму, довела таку практику до абсурду. Намагання заперечити тілесність в ім'я логічних абстракцій шкодило як окремій людині, позбавляючи її цілісної природи, так і художній літературі, перетвореній на беземоційні констатування життєвих фактів або на інструкцію формування “ідеальної” особи, як у творах Г.Квітки-Основ'яненка.

Проте людська натура, як довів З.Фрейд, виявилася незнищеною. Коли справжні інстинкти, витіснені під тиском соціальних і моральних заборон у підсвідоме, викликали у звичайних людей неврози, то в митців лібідозна енергія сублімувалася, зумовлюючи появу художніх текстів. Особливо чинила опір еротична лірика, засвідчена творами куртуазної літератури, Ф.Петрарки, Данте Аліґ'єрі, Ліонської школи, культивована в літературних салонах, розкрита в поезії І.Франка, В.Сосюри, Раїси Троянker, Наталі Ливицької-Холодної, Марії Матіос, Антонії Цвіт, Лілії Золотоноші та ін., які доводили повноту людського життя, коли тілесна краса, тілесні чуття окрилені любов'ю, пошуками гармонії не лише між тілами, а й між відкритим знанням особливого й насолодою бути в цьому світі, шукати в собі *іншого* й переживати його, як себе. Отже, долається розкол між фемінним і маскуліним началами, адже, за спостереженням К.-Г.Юнга, “жіноча психологія заснована на принципі Ероса, що більше зв'язує й приваблює, тоді як з давніх часів чоловіки керуються іншим принципом – Логосом” [7, 48].

Така тенденція помітна в любовній ліриці, коли ліричний герой прагне заволодіти об'єктом свого сердечного переживання, натомість лірична героїня прагне бути (відбутися) у коханні. Гендерна відмінність між ними зумовлює специфіку чоловічого й жіночого письма. Вони не переростають у протиставну дистанцію, а радше знаходять порозуміння в еротичній ліриці, здатній об'єднувати, гармоніювати протилежності в одне ціле, бо ж в її основу покладено ерос як середню ланку міжособистісних взаємин, – між сексом і любов'ю. Недарма давні греки вважали бога кохання Ерота однією з першооснов єднальної сили Всесвіту.

Якщо сексуальність – біологічний чинник людського єства, то еротика полягає в естетичній насолоді особистісного буття-в-світі поза репродуктивною метою, на чому наголошував Ж.Батай, а любов єднає їх у духовну сполуку. Еротика містить сексуальність, а любов – еротику, проте ці поняття не тотожні, співвіднесені між собою як конкретне, особливе й загальне (інтегративне). Тому еротична

лірика несумісна з будь-яким сексизмом, тим паче — із порнографією або іншими вульгарними збоченнями. Вона пов'язана з артистичною грою (яку не слід плутати з фривольністю), використанням вишуканих масок, особливою драматургією переживань і дій, в основу яких покладена мета не володіння, а оволодіння, тобто постійне, тактовне перетинання межі *іншого* простору, уміння перетворювати *інше* на своє і навпаки.

Пошуки невідомого у відомому, що дозволяє долати автоматизм тілесного спілкування, базовані на можливостях одивнення як основи не лише художнього, а й еротичного пізнання. Гра одивнення здійснюється на основі постійного бажання відчувати ритм зближення — віддалення (зустріч — розлука), доторків і споглядань, захоплення іншим, як собою. Тому можна говорити про еротологію як поетику єднання відмінного, коли кожна зустріч розгортає власний сюжет, хвилює непередбачуваними тілесними й сердечними колізіями, виявленнями тих, а не інших деталей, що призводить до розширення, навіть розхитування, оновлення любовних сюжетів, добре знаних у літературі з давніх часів, модифікації вічних мотивів.

Цікаві з такого приводу міркування С.Епштейна, що дозволяють по-новому, поза літературознавчою концепцією, звичайно, не відкидаючи її, поглянути на фабульно-сюжетні зв'язки. На його думку, тіло нагадує фабулу, а плоть як сюжет перетворює тіло в нескінченну оповідь про нього, постійне його створення й перетворення, формування “тілесної мови” (А.Арто), тому знання про тіло — не те, що знання про плоть [6]. Їх як визначальні смислові топоси еротичної лірики слід розрізняти. Коли тіло має виразну, переважно зовнішню форму, колір, фігуру, пропорції, які можна споглядати, до яких можна доторкатися тощо, пізнаючи щомиті, то плоть завжди внутрішня, складається з вологості, теплоти, вигинів, пізнання її приховане, опосередковане, здійснюється через смак, запах, дотик. Варто зазначити, що з тілом (не з плоттю) завжди асоціювалася тілесність, хоча й не тотожна йому [2]. У постмодернізмі вона вже не має нічого спільного ні з ним, ні з його образом (Ж.Делез), що позначається й на постсучасній поезії під впливом філософії постмодерністів, які мислять категоріями “феноменологічного тіла” (К.Мерло-Понті), “соціального тіла” (Ж.Делез та Ф.Гватарі), “текстуального тіла” (Р.Барт). До речі, Р.Барт, обґрунтовуючи положення про “задоволення від тексту”, зазначав той момент, коли “тіло починає рухатися за власними думками” [1].

Значну роль у перетворенні еротичної фабули на сюжет відіграють еротичні одивнення, які вже стимулюють сферу бажань, надають насолоді артистичного сенсу, утруднюють повернення до простого сексуального задоволення, тим паче — до грубого сексизму. Горизонт найвищої насолоди — у любові, у здатності захоплюватися іншим, жити іншим, вбираючи його в себе, усуваючи бар'єр між Я і Ти, коли долається помежова зона між *бути* й *мати*, притаманна тілесності. Вона набуває ознак семантичного омовлення, текстуального оформлення. Ідеться про нову, *іншу* реальність, відмінну від навколишньої, хоча щільно з нею пов'язану. Тому шукати між еротичною лірикою й дійсністю прямих міметичних зв'язків, убачати в ліричному героєві автора, що часто трапляється при рецепції таких творів, — безпідставно. Звичайно, поет спирається на власний досвід, але переважно програє ймовірну ситуацію свого (чи іншого) інтимного життя, надаючи йому ознак правдоподібності, тому щоразу використовує артистичну маску, пропонує читачеві захопливу гру, розраховує на його розуміння. Власне, без цього неможливе справжнє мистецтво.

Еротична лірика сприймається як відкритий текст, використовує необмежені можливості зображально-виражальних засобів, типів умовності, індивідуалізуючи їх, пропонуючи власні гротески й фантазії, формуючи власну мову, сповнену вітальною силою, що дозволяє долати смерть, — адже, за словами Ж.Батая, де з'являється еротизм, там “життя торкається смерті”, витікає в “безперервність буття”. Філософ зазначає, що у сфері фізичного еротизму індивід прагне подолати власну конечність, обмеженість, самотність за рахунок іншого, проте може позбутися своєї сексуальної граничності, тому знаходить розраду в емоційній

еротичній активності, яка випрозорює йому світ через кохання, еротичне пізнання себе та іншого як змістовної миті, що відкриває в собі сенс людського життя, допомагає закоханим увійти у вимір континуальності (безперервності), осягнути духовні цінності, які Ж.Батай називає релігійним еротизмом [див.: 2, 314-315]. У цьому полягає суть еротичної лірики, яка, не обмежена еротизмами Ж.Батая, проймає індивідуальне буття метафізичними концептами, онтологізує його, виводячи на вічні цінності, коли тілесна й духовна чуттєвість зливаються в енергію нового порядку — любов, власне, пропонує свій варіант “філософії любові”.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Барт Р.* Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Пер. с фр. – М., 1989.
2. *Газарова Є.* Тіло і телесність: психологічний аналіз. – К., 1999.
3. *Гомілко О.* Метафізика тілесності: Концепт тіла у філософському дискурсі. – К., 2001.
4. *Крістева Ю.* Stabat Mater // *Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* / За ред. М.Зубрицької. – Львів, 1996.
5. *Літературознавча енциклопедія: У 2 т.* / Автор-укладач Ковалів Ю.І. – К., 2007.
6. *Эпштейн М.* Эрос любви // [http:// www. lib. net](http://www.lib.net).
7. *Юнг К-Г.* Исследование феноменологии самости // Избранное. – Минск, 1998.

Лист до редакції

З ПРИВОДУ ОДНІЄЇ ПРЕЗЕНТАЦІЇ

У вересні 2008 р. до редакції звернувся Доценко А.М. із приводу інформації С.Панченка “Знайомтесь – Словники – “Самобранки” (Слово і Час, 2007 р., № 10, с. 45).

А.Доценко стверджує, що в інформації С.Панченка перевернуті деякі факти. На думку А.Доценка, інформацію про цю презентацію слід подати так:

1. “Словники-самобранки” – це винайдені в Україні у 1974 році паперові словники з доступом без гортання (одним дотиком пальця) до місця бажаного слова. На винахід під назвою “Пристрій для пошуку сторінок у книгах” є український патент №61099 від 17/09/2003 та знак Самобранка® (свідоцтво №47236 від 05.02.2005) для товарів і послуг в галузі поліграфії. Автор винаходу, він же власник патенту та торгової марки Самобранка® один – Доценко Анатолій Михайлович. Усі права застережено.

2. С.Панченко – не автор, не співавтор винаходу і навіть не співвласник зазначеної інтелектуальної (промислової) власності. Не існує й видавництва “Самобранка”, а отже, не існує ані “головного редактора видавництва “Самобранка”, ані “винаходу видавництва “Самобранка”.

3. Винахід запатентовано **лише** в Україні та Росії.

4. Унікальність винаходу **не стосується змоги** ... (і далі по тексті)

5. Сергій Панченко – головний редактор **неіснуючого вид-ва “Самобранка”**

А.Доценко додає також ксерокопії (не завірені) Свідоцтва власника патенту на винахід та Свідоцтва на знак для товарів та послуг.